

HET NOODGELD UITGEGEVEN DOOR HET GEMEENTEBESTUUR VAN HERENT (1914-1918)

Hugo Vanhoudt

DE EERSTE WERELDOORLOG IN BELGIË

In het begin van de 19de eeuw had de rivaliteit tussen de toenmalige Europese grootmachten van ons continent een kruitvat gemaakt, met twee machtsblokken lijnrecht tegenover elkaar: de Triple Entente (met Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Rusland) en de Triple Alliantie (met Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië). De lont werd aangestoken door de moordaanslag, door een Servische nationalist, op de Oostenrijks-Hongaarse aartshertog Frans-Ferdinand, waardoor dit keizerrijk op 28 juli 1914 de oorlog verklaarde aan Servië. Door een escalatie van de gebeurtenissen leidde dit tot het uitbreken van een gewapend conflict waarin bijna alle Europese landen (en hun kolonies) werden meegesleurd, evenals het Ottomaanse Rijk en Japan, en in een later stadium ook de Verenigde Staten van Amerika.

Het uitbreken van het conflict kwam niet echt als een verrassing, en de meeste Europese landen waren reeds jarenlang bezig met het treffen van voorbereidingen. Zo ook in ons land, dat in 1909 de wet op algemene militaire dienstplicht had gestemd, niettegenstaande de Belgen hoopten dat de neutraliteitspolitiek die ze voerden sinds de internationale verdragen van 1839 die de onafhankelijkheid bevestigden, het land zou toelaten buiten een internationaal gewapend conflict te blijven; overigens voorzagen deze verdragen ook dat de Europese grootmachten zich garant stelden voor de Belgische onafhankelijkheid, door troepen te sturen in het geval van een buitenlandse inval. Niettemin verplichtte de oorlogsdreiging koning Albert I, als opperbevelhebber van het leger, om op 31 juli 1914 de algemene mobilisatie af te kondigen, waardoor een leger van 200.000 manschappen op de been werd gebracht. Op 2 augustus volgde een Duits ultimatum met de eis tot vrije doortocht voor de Duitse troepen doorheen België naar Frankrijk. De Belgische regering weigerde hierop in te gaan, en reeds op 4 augustus viel Duitsland België binnen. Hoewel het Belgisch leger zich op het conflict had kunnen voorbereiden, kon het niet veel meer doen dan de Duitse opmars te vertragen aan de fortengordels rond Luik en Namen. Terwijl deze forten één na één in Duitse handen vielen, begon het Belgisch veldleger zich terug te trekken richting Antwerpen, waarbij Brussel werd gevrijwaard en zonder veel bloedvergieten in Duitse handen viel op 20 augustus. In feite bleef dankzij deze snelle en goed georganiseerde terugtocht het Belgisch leger gespaard van grote verliezen. Ondertussen drong de Duitse pletwals ook de Franse en Britse troepen, die België ter hulp waren gesnel, terug over de grens met Frankrijk.

De Duitsers dachten nu vrije doorgang te hebben, en spoedden zich richting Parijs, maar Albert I besloot om vanuit de fortengordel rond Antwerpen hun noordflank aan te vallen, om aldus de opmars af te remmen. Een eerste aanval kwam er op 24 en 25 augustus in de buurt van Leuven en Brussel. De verraste Duitsers reageerden woedend, en Leuven en omgeving werd in brand gestoken. Niettemin vond er nog een tweede uitval vanuit Antwerpen plaats van 9 tot 13 september. Overigens terroriseerden de Duitsers tijdens de hele duur van hun offensief systematisch de burgerbevolking bij wijze van represaille (met brandstichting, plundering, vernederingen en executies), waarbij ook heel wat materiële schade werd aangericht.

Na de val van Antwerpen op 15 oktober 1914 besloot koning Albert I om al zijn troepen achter de IJzer te verzamelen. Toen de achtervolgende Duitsers ook de IJzer wilden oversteken, werden de sluizen in Nieuwpoort geopend, en door de overstromingen moesten ze zich terugtrekken, viel hun opmars stil, en begon de loopgravenoorlog. Van nu af aan was heel België, op een klein stukje achter de IJzer na, door de Duitsers bezet. De regering verhuisde naar Le Havre in Frankrijk, terwijl koning Albert I met zijn leger op het niet-bezette Belgisch grondgebied bleef, en dit tijdens de verdere oorlog niet zou verlaten. In het bezette deel installeerden de Duitsers een generaal-gouvernement, dat zeker niet geliefd was, maar toch werd er weinig verzet tegen georganiseerd. De industrie werd geleidelijk lamgelegd wegens gebrek aan grondstoffen en opeisingen door de bezetter, wat het gemiddeld aantal werklozen op 650.000 bracht. Dit leidde tot sociale drama's met vele hulpbehoevenden.

Onder leiding van koning Albert I werd uiteindelijk op 28 september 1918, samen met de Franse en Britse troepen, het bevrijdingsoffensief ingezet, waarbij talrijke overwinningen werden geboekt, hetgeen leidde tot de ondertekening van de wapenstilstand op 11 november 1918. Bij dit offensief verloor het Belgisch leger ongeveer 30.000 soldaten en officiers.

Een vredesconferentie resulteerde op 28 juni in het Verdrag van Versailles. België verkreeg de opzegging van zijn neutraliteit, mocht enkele Duitse gebieden annexeren (de huidige Oostkantons Eupen, Malmédy en Sankt Vith), en werd ook het mandaat toegewezen over Rwanda en Oeroendi, tot dan toe Duitse kolonies. Bovendien had België recht op herstelbetalingen voor de geleden schade vanwege Duitsland en zijn bondgenoten, maar hiervan is uiteindelijk maar heel weinig in huis gekomen.

DE BELGISCHE MONETAIRE TOESTAND AAN DE VOORAVOND VAN, TIJDENS EN KORT NA DE EERSTE WERELDOORLOG

Tot 1914 kende België, als lid van de Latijnse Muntunie, een vrij stabiele monetaire toestand, hoewel de staatsschuld (5 miljard goudfrank) aanzienlijk was, te wijten aan een relatief lage fiscale druk; dit had geleid tot discussies om de bestaande belastingen te verhogen, en er nieuwe in te voeren, zoals op beroepsinkomens en op winsten van bedrijven.

Vóór 1914 werden er echter in Brussel reeds enkele decennia lang geen zilveren (5

frank) en gouden (20 frank) standaardmunten meer geslagen. De behoefte aan betaalmiddelen werd hierbij meer en meer ingevuld door biljetten van de Nationale Bank, waarvan de uitgifte moest worden gewaarborgd door de voldoende grote metaalvoorraad, en die op eenvoudig verzoek aan haar loketten konden worden omgewisseld tegen dergelijke standaardmunten. Overigens was, bij het aantreden van Albert I eind 1909, wel beslist om de vorst te laten genieten van zijn koninklijke prerogatieven om munt te slaan; vanaf 1911 werd hiertoe de aanmuntning voorbereid van goudstukken van 10, 20 en 100 frank, maar uiteindelijk werd er slechts een eerder beperkt aantal stukken van 20 frank geslagen in 1914, met daarop de beeldenaar van de koning in zijn uniform van opperbevelhebber van het leger, allicht een teken destijds.

De Nationale Bank van België was zich al langer bewust van de oorlogsdreiging, en was reeds in 1912 gestart met het drukken van biljetten van 5 frank, een lage nominale waarde die trouwens niet voorzien was in het monopolie op de biljettenuitgifte waarover ze beschikte. De leiding van de Bank ging er immers van uit dat, in het geval van een grootschalig conflict, de bevolking massaal het metaalgeld zou gaan oppotten, waardoor er een tekort aan geldmiddelen zou ontstaan, hetgeen verlamrend zou werken op de economie. Daarnaast vreesde de Bank ook dat de bevolking het vertrouwen in de bankbiljetten zou opzeggen, en deze massaal ter omwisseling tegen standaardgeld zou aanbieden, waartoe de Bank wettelijk verplicht was, maar waardoor haar metaalvoorraad drastisch zou afnemen. Dit fenomeen deed zich effectief reeds voor in de loop van juli 1914, dus nog vóór het uitbreken van de vijandelijkheden. Om die reden werd de Bank, bij regeringsbesluit van 3 augustus 1914, vrijgesteld van deze verplichting, en kregen haar bankbiljetten voortaan zgn. gedwongen koers.

Op dezelfde dag vaardigde de regering ook een moratorium uit op bankdeposito's, wat dus ondermeer tot gevolg had, dat lokale besturen snel zonder contanten kwamen te zitten, hetgeen de rechtstreekse aanleiding vormde tot de uitgifte van het "gemeentegeld" waarop verder wordt teruggekomen.

Bij het naderen van de Duitse troepen van Brussel, besliste de Bank om haar voorraad aan edele metalen, eigen bankbiljetten en andere waardepapieren, en ook de cliché's voor het drukken van haar biljetten, te evacueren; deze activa zouden uiteindelijk in Londen in veiligheid worden gebracht. Overigens nam ook de Munt van Brussel gelijkaardige maatregelen voor haar metaalvoorraad en voor de muntstempels.

Omdat de Nationale Bank dus zelf zonder biljetten kwam te zitten, en ze er ook geen meer kon bijdrukken, ging ze op 27 augustus over tot de uitgifte van zgn. rekeningcourant biljetten; zoals de naam aangeeft, waren deze in de eerste plaats bedoeld om tegoeden op zichtrekeningen mee uit te betalen, maar er werden ook kortetermijnkredieten aan privé-banken mee verstrekt.

De Duitsers waren niet blij toen ze vaststelden dat de metaalvoorraad en de cliché's naar het buitenland waren verhuisd, en eisten deze terug, maar de Belgische regering in Le Havre weigerde hierop in te gaan. Hierop ontsloegen de Duitsers de toenmalige gouverneur van de Nationale Bank, Théophile de Landsheere, en gaven ze het emissierecht voor de bankbiljetten aan de *Société Générale de Belgique*, die

hiervoor een speciaal Emissiedepartement oprichtte. Dit werd begin 1915 operationeel, en bracht vanaf maart 1915 een nieuwe reeks biljetten in omloop (gaande van 1 tot 1.000 frank). Dit departement werd kort na de oorlog, op 20 november 1918, ontbonden, waarna de Nationale Bank de uitgifte van bankbiljetten terug overnam (de voorbereiding hiervan duurde evenwel enige maanden, en bijgevolg werden er nog tot in januari 1919 biljetten op naam van de *Société Générale* uitgegeven).

Het groeiend tekort aan wisselgeld (minder dan 1 frank) had in de eerste oorlogsweken al geleid tot het in omloop brengen van stukjes voor Belgisch Congo die nog in de Munt van Brussel lagen opgeslagen, maar dit was natuurlijk maar een lapmiddel. Op vraag van de Nationale Bank ging de Duitse overheid tussen 1915 en 1917 over tot de uitgifte van een nieuw type van 5, 10 en 25 centiemstukjes; door de groeiende behoeften kwam er een tweede uitgifte in 1918, waarbij de reeks werd aangevuld met een nieuw 50 centiemstuk. Al deze munten waren in zink, metaal dat niet werd gebruikt in de oorlogsindustrie.

De Belgische regering liet eerst in 1914, en daarna in 1917 en 1918, zilveren munten van 1 frank slaan door het privé-munthuis Heaton Mint in Birmingham (GB). Deze laatste twee jaartallen zijn na de bevrijding niet meer in omloop gebracht, omdat op dat moment de intrinsieke waarde ervan de nominale waarde oversteeg omwille van enerzijds, de sterk gestegen zilverprijs op de Londense markt, en anderzijds, de daling van de koers van de Belgische frank op de internationale wisselmarkten.

De reeds vermelde emissies van bankbiljetten door de *Société Générale* waren aanzienlijk; daar kwamen dan na de oorlog nog grote hoeveelheden Belgische bankbiljetten bij, die werden gedrukt om de massale hoeveelheden biljetten in Duitse Reichsmarken om te wisselen. Daardoor kwam een inflatiespiraal op gang, waardoor – zoals reeds gezegd – de waarde van de frank op de internationale wisselmarkten na de oorlog snel begon te dalen, zeker toen bleek dat er van de voorziene Duitse herstelbetalingen niet veel in huis zou komen.

De Eerste Wereldoorlog had niet alleen een belangrijke impact op de waarde van de frank, maar algemeen gesproken ook op de betalingsgewoonten. Ten eerste was er de noodgedwongen erkenning en het gebruik van het bankbiljet als betaalmiddel, ook voor kleine dagdagelijkse uitgaven (zulks mede door de uitgaven van de gemeenten en privé-initiatieven die hierna aan bod komen). Ten tweede zou vanaf dan nagenoeg alle landen afzien van de uitgifte van munten (in edele metalen) waarvan de intrinsieke metaalwaarde samenviel met de nominale waarde ervan.

DE LOKALE UITGIFTEN

Zoals reeds hierboven aangestipt, is tijdens de Eerste Wereldoorlog ook “gemeentegeld” in omloop gebracht. Juister gezegd, ging het meestal om papieren waardebons, die maar in een beperkte geografische zone (meestal één enkele gemeente) geldig waren, d.w.z. daar konden worden omgewisseld tegen wettelijke betaalmiddelen of tegen consumptiegoederen. We kunnen deze uitgaven samenvatten onder de noemer “lokale uitgiften”, en drie categorieën onderscheiden:

– de uitgiften gewaarborgd door lokale overheden (een stad of een gemeente), en in

- de vorm van bons met een nominale waarde;
- *idem*, maar uitgegeven door een hulpcomité, meestal het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (*zie verder*) dat de steun genoot van de lokale overheden;
- de uitgiften van bons waarvan de waarde was uitgedrukt, niet in monetaire eenheden, maar wel in bepaalde hoeveelheden consumptiegoederen (meestal eetwaren), en die werden uitgegeven door zowel lokale overheden als op privé-initiatief.

We zullen de eerste twee categorieën hierna eerst op een algemeen niveau bespreken, vooraleer dan in detail in te gaan op de uitgiften specifiek voor de gemeente Herent (waarvoor trouwens geen uitgiften van de derde categorie zijn gekend).

Categorie 1: De gemeentelijke waardebons

In feite kunnen we gedurende de Eerste Wereldoorlog twee emissies onderscheiden, met elk een verschillende oorzaak voor de uitgifte ervan. Een eerste golf van uitgiften kwam er tijdens de eerste maanden van de oorlog, wegens een gebrek aan betaalmiddelen in de gemeentekas. Een tweede golf van kleine waarden op het einde van de oorlog (1918) kwam er om het gebrek aan pasmunten op te vangen.

Zoals reeds gezegd, werden bij het begin van de oorlog de bankrekeningen en tegoeden van de gemeenten geblokkeerd. Er ontstond een dringende behoefte aan betaalmiddelen bij de lokale besturen om de dagelijkse betalingen te kunnen uitvoeren zoals lonen, herstellingswerken aan beschadigde eigendommen, werklozensteun, etc. Deze toestand kon beschouwd worden als uitzonderlijk en die extra uitgaven voldeden aan een belangrijke voorwaarde om het legaal karakter van de gemeentelijke nooduitgiften te kunnen verantwoorden!

Om te voorzien in liquide middelen voor de gemeentekas bestond de enige oplossing erin dat de gemeenten in eigen beheer “geld” zouden uitgeven. Dit waardepapier werd door de lokale overheid gewaarborgd, en zou later kunnen worden ingewisseld tegen wettige betaalmiddelen. Elke overheid wisselde enkel haar eigen uitgegeven bons in. De terugbetalingsafspraken werden meestal duidelijk op de biljetten weergegeven, gaande van een week na uitgifte tot na het beëindigen van de oorlog.

Deze gemeentelijke uitgiften balanceerden eigenlijk op de rand van de wettelijkheid, omdat hiervoor strikt genomen een officiële toelating van de hogere overheden nodig was. Er werd echter een beroep gedaan op de wetsartikels 75 tot 78 en 143 tot 146 van de Gemeentewet en tevens de artikels 13 en 108 van de Belgische grondwet. Deze bepaalden dat zaken van uitsluitend gemeentelijk belang binnen de bevoegdheid vallen van de gemeenteraad, maar dat ondermeer de uitgaven moeten goedgekeurd worden door de provincieraad of de bestendige deputatie. In dringende omstandigheden hebben de gemeenten echter het recht om uitgaven te doen die niet in hun budget voorzien zijn, en zulks zelfs zonder provinciale goedkeuring, op voorwaarde dat de raadsbesluiten dienaangaande geldig zijn genomen (zijnde op regelmatige wijze en naar wettelijke vorm en voorschriften). Ze waren wel verplicht om nadien alsnog de goedkeuring te krijgen van de provinciale overheid, wat waarschijnlijk in de meeste gevallen niet is gebeurd. De gemeentebons hadden aldus in ieder geval een strikt lokaal karakter.

De gemeentebons werden officieel beschouwd als schuldbewijzen of effecten aan toonder van een bijzondere aard, die toelieten om binnen de gemeentelijke grenzen de goederen en diensten aan te schaffen die het meest nodig waren. Deze bons hadden bijgevolg officieel het karakter van de lening, zienswijze die onder andere werd bevestigd door rechtbanken die sommige gevallen van namaak van gemeentebons behandelden; de hogere overheid legde zich pragmatisch neer bij deze realiteit.

Daar de bevolking de uitgifte van deze bons niet altijd vertrouwde, werden lokale regels opgesteld en in sommige gevallen trouwens expliciet vermeld op de bons, die het aanvaarden van de bons verplicht maakte.

In totaal hebben ongeveer 630 gemeenten hun eigen noodgeld uitgegeven. De eerste bons kwamen in omloop onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog: Aiseau op 7 augustus 1914, Moeskroen op 9 augustus 1914.

De vormgeving van deze gemeentelijke uitgaven varieerde van zeer sobere (met de hand geschreven of een sobere druk op wit of gekleurd papier) tot vrij mooie biljetten.

Categorie 2: De uitgaven van waardebons door het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit (NHVK)

Het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit groeide vanuit een privé-initiatief bij het uitbreken van de oorlog voor voedselbedeling aan de Brusselse bevolking. Het initiatief van de Amerikaanse ingenieur Heineman genoot de steun van de industrieel Ernest Solvay, de Brusselse burgemeester Adolphe Max, en andere industriëlen en bankinstellingen. Tegen eind 1914 en begin 1915 deden vele lokale hulpcomité's van andere gemeenten een beroep op het eerstgenoemde, dat op die manier uitgroeide tot een landelijke organisatie, het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit. Dit laatste organiseerde de import van levensmiddelen en bevoorradde aldus heel wat Belgen gedurende de oorlog. De Duitse bezettende overheid had immers, omwille van de voedselschaarste, de levensmiddelen op de bon gezet en er maximum toegelaten prijzen voor vastgesteld. Dankzij het NHVK konden voedingswaren onder de bevolking worden verdeeld op basis van rantsoenen of voedselpakketten. Ook werden er waardebons ten bedrage van kleine geldwaarden uitgedeeld die dan vrij bij het Hulpkomiteit of bij erkende winkels konden worden besteed.

LOKALE UITGIFTEN TE HERENT

Inleiding

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog telde de kleine landelijke gemeente Herent bijna 7000 inwoners. Deze gemeente vierde in 1914 onder andere 168 geboorten.

Herent lag in de schaduw van Leuven en heeft daardoor rechtstreeks in de klappen

mogen delen tijdens de oorlog. Zoals hierboven reeds beschreven, werd Leuven midden augustus 1914 door de Duitsers bezet, en al vlug verbleven er 10.000 Duitse soldaten. Herent werd op 19 augustus ingenomen. Het Belgische leger, dat zich had teruggetrokken rond Antwerpen, deed onder de leiding van koning Albert I op 25 augustus een eerste uitval, en kwam in de vooravond tot op enkele kilometers van Leuven. Er ontstond paniek onder de Duitsers die onmiddellijk wraak namen. Al terugtrekkend van Kampenhout naar Leuven werden vele huizen geplunderd en in brand gestoken, meestal met behulp van fosfortabletten. Leuven en omgeving brandde. Men telde de uitgebrande panden: 1081 in Leuven, 461 in Kessel-lo, 312 in Herent, 129 in Korbeek-lo, 95 in Heverlee en 30 in Winksele. Ook de universiteitsbibliotheek van Leuven brandde af, met daarin 230.000 boeken, handschriften en talrijke kunstverzamelingen, hetgeen internationaal protest uitlokte, dat na de oorlog resulteerde in een heropbouwactie. In Leuven alleen al vielen er meer dan 200 burgerlijke slachtoffers.

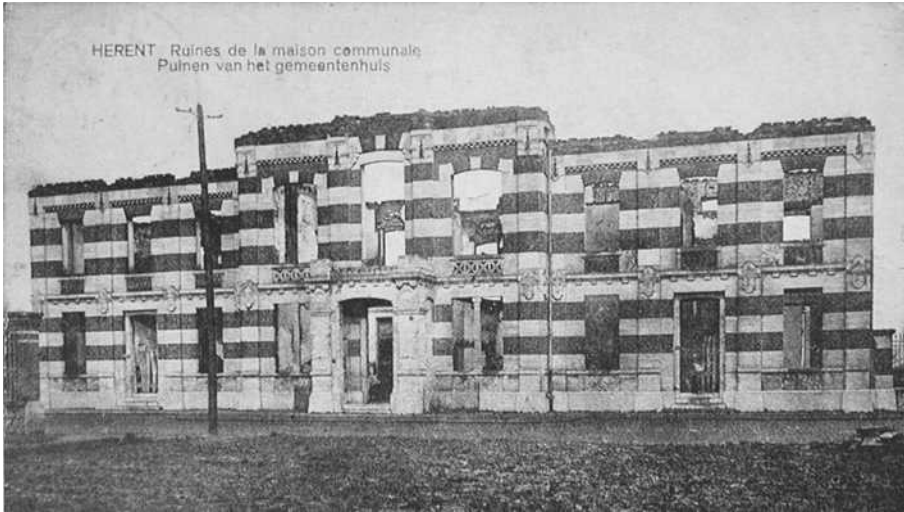
Voor een dorp als Herent was de tol enorm. Van het totaal van 1317 huizen waren er 312 uitgebrand en nog eens 200 geplunderd. Er vielen 42 slachtoffers waaronder de gruwelijk vermoorde 71-jarige pastoor Jan Van Bladel.

De uitgebrande Oude Mechelsesteenweg te Herent in 1914 (Prentenkabinet).

Ook het gemeentehuis, met volledige inboedel, werd op 26 augustus door de vlammen verteerd. Het vervelende gevolg was dat alle bevolkingsregisters weg waren daar ook de kopij die bewaard werd in Leuven door een brand aldaar vernield werd.

Een tweede uitval uit Antwerpen op 9 september ontketende een felle strijd aan de molen in Rotselaar (10 september). De Belgen moesten uiteindelijk wijken op 13 september. Herent ontsnapte aan een tweede ramp.

Het uitgebrande gemeentehuis te Herent in 1914 (prentkaart).

Op het politieke terrein te Herent kwamen er wijzigingen in de bestuursorganen. François Grietens was burgemeester van 1904 tot enkele weken voor zijn dood in 1916. Maar bij het uitbreken van de oorlog vluchtte hij tijdelijk naar het buitenland, en schepen Petrus Verbelen heeft hem toen vervangen. Grietens was blijkbaar op 15 februari 1915 reeds teruggekeerd, want hij staat vermeld als aanwezig op de gemeenteraad op die datum. Of hij effectief terug zijn ambt van burgemeester had opgenomen, is niet duidelijk, maar wel weten we dat Petrus Verbelen op 24 augustus 1916 bevestigd werd als dienstdoend burgemeester, ter vervanging van de zieke Grietens. Na de oorlog werd Verbelen dan volwaardig burgemeester, wat hij bleef tot in 1921.

Gedurende de ganse oorlogsperiode was Prosper Claes de gemeenteontvanger (*zie ook verder*).

Foto van Prosper Claes rond 1900 in de imkerij van S. Verdeyen (prentkaart)

In het register der gemeentebesluiten worden sommige kosten beschreven die de sociale context in 1915 te Herent toelichten, met name de inkomsten van personen. In december 1915 had een gemeentebeambte een maandloon van 170 Fr, een onderwijzer 140 Fr, een politieagent 130 Fr en de werklieden 50 Fr. Een andere notitie uit 1915 verwijst naar de daginkomsten van een gehuwde werkloze (3,50 Fr + 0,5 Fr per kind onder de 16 jaar) en van een alleenstaande werkloze (3,- Fr).

Het noodgeld uitgegeven door het gemeentebestuur van Herent (9 oktober 1914)

De uitgifte van de gemeentebons was het voorwerp van een gemeentelijke beslissing. Het aanmaken, het uitgeven en het terugbetalen zullen ooit nauwkeurig geregistreerd zijn geweest in gemeenteverslagen, kasverslagen, jaarrekeningen en jaarbudgetten. Het register der gemeentebesluiten vermeldt inderdaad dat dergelijke documenten werden goedgekeurd en aldus hebben bestaan, maar meerdere pogingen tot het vinden ervan leverden weinig op, zoals verder zal blijken. Enerzijds dateren de eerste officiële documenten die werden teruggevonden in Herent zelf, zijnde de Registers der Gemeenteraads- en Collegebesluiten, van 8 januari 1915, dus van enkele maanden na de uitgifte van de bons (deze dragen inderdaad 9 oktober 1914 als uitgiftedatum; *zie verder*). Anderzijds werd een deel van het gemeentelijk archief vóór de Tweede Wereldoorlog overgebracht naar het Rijksarchief, terwijl de rest vóór en na deze oorlog als waardeloos papier werd verbrand, waardoor waarschijnlijk heel wat interessant materiaal definitief verloren is gegaan. Gezien in sommige van de bezochte archieven (het ging hierbij om het Gemeentelijk Archief van de gemeente Herent, het Algemeen Rijksarchief Brussel – depot Anderlecht, het Algemeen Rijksarchief – Oude Commissie van de 1ste Wereldoorlog en het Archief van Provincie Vlaams-Brabant – depot Leuven) niet alle stukken uit deze periode zijn geïnventariseerd, bestaat de hoop dat misschien een deel van de gezochte documenten vooralsnog opduikt.

In ieder geval is het een feit dat de gemeentebons van Herent werden uitgegeven op initiatief van het gemeentebestuur aldaar, waarbij de volgende nominale waarden werden voorzien: 5, 2 en 1 frank, en 50, 25, 10 en 5 centiemen. Vermoedelijk werden ze gedrukt door de firma E. Charpentier, Naamsestraat 108 te Leuven. Hier werden ook de bons van Leuven (vanaf 5.9.1914), Wilsele (vanaf 2.10.1914), Kessel-lo (vanaf 20.9.1914) en Linden (1.10.1914) gedrukt, met een gelijkaardige tekst, lettertype en bladschikking, maar de eentalige uitvoering van de Herentse bons en de onderaan toegevoegde tekst betreffende geldigheid en waarborg verschillen.

Over de aantallen bestelde respectievelijk gedrukte exemplaren kon geen informatie worden teruggevonden.

Het drukken gebeurde éézijdig en op licht gekleurd papier. De mogelijkheid bestaat dat deze uitgiften door de drukker werden afgeleverd in scheur- of blokboekjes (van 50 exemplaren, analoog met de Leuvense uitgiften?). Immers, alle teruggevonden biljetten hebben een scheurrand aan de linkerzijde, zodat de gedrukte bons moeten voorzien zijn geweest van een verticale geperforeerde lijn. De rechterstrook diende als waardebon die aan de betrokkene werd overhandigd, terwijl de linkerstrook als controlestrook door de gemeenteontvanger werd bewaard (*zie verder*).

Bij het uitgeven werden de bons, alle op datum van 9 oktober 1914, voorzien van twee gemeentestempels. Eén stempel werd aan de rechterkant van de waardebon geplaatst, en een tweede stempel aan de linkerkant, maar zodanig dat hij ook gedeeltelijk de controlestrook bedekte. Dit systeem was een vrij goede beveiliging tegen vervalsing, en liet een gemakkelijke controle toe bij latere terugbetaling, door te verifiëren of de eigenlijke waardebon wel correspondeerde met de controlestrook.

Verder werden deze bons bij het uitgeven voorzien van een volgnummer en een gestempelde handtekening van Prosper Claes, gemeenteontvanger van oktober 1901 tot zijn dood op 28 februari 1931. Hiervoor werd, tijdens de ganse uitgifteperiode, slechts één en dezelfde handtekenstempel gebruikt.

De reële uitgifteperiode en de uitgegeven aantallen (en dus ook de bedragen) konden niet worden achterhaald. Wel is het hoogstwaarschijnlijk zo, dat er minstens twee drukken zijn geweest, omdat er twee varianten zijn gekend die als volgt van elkaar verschillen:

Variante I: de datum als *9 Oktoker 1914 (sic!)* en het nummer voorafgegaan door *N^r* met kleine r;

Variante II: de datum als *9 Oktober 1914* en het nummer voorafgegaan door *N^r* met grote r.

De drukfout *Oktoker* op de eerste variante moet waarschijnlijk snel verbeterd zijn geweest, omdat ze al blijkt rechtgezet op muntbons van de tweede variante die een laag opgestempeld volgnummer dragen.

Mijn persoonlijke inventaris levert het volgend overzicht op van de teruggevonden gemeentebons.

Variante I (<i>Oktoker</i>)	Variante II (<i>Oktober</i>)
5 centiemen	10 centiemen
25 centiemen	25 centiemen
50 centiemen	50 centiemen
1 frank	1 frank
5 frank	2 frank
	5 frank

Volgens dr. Arnold Keller bestaat ook het biljet van 2 frank met *Oktoker*, terwijl dit niet in deze inventaris voorkomt (niet teruggevonden). Anderzijds beschrijft hij geen bon van 1 frank met *Oktoker*, hoewel die dus wel degelijk bestaat.

Over de terugbetalingen werd niet veel informatie teruggevonden. Wanneer die juist zijn gebeurd weten we niet. Enkel de besluiten van de gemeenteraad werden teruggevonden die het aangaan bekrachtigen van een lening bij de Maatschappij van het Gemeentekrediet voor de 'gedeeltelijke terugbetaling der gemeentebons uitgegeven in 1914'.

Deze leningen werden aangegaan voor de duur van de oorlog met zesmaandelijks betalingen. De interesten werden vastgesteld door de beheerraad van het Gemeentekrediet onder voorbehoud van de goedkeuring door het Ministerie van geldwezen.

De geleende bedragen waren:

Op 22.1.1916 voor 4.330,- Fr

Op 17.2.1916 voor 4.000,- Fr

Op 27.4.1916 voor 4.000,- Fr

Dit was bijgevolg voor een totaal bedrag van 12.330 Fr, wat niet zeer hoog kan genoemd worden. Wanneer men in acht neemt dat het hoogst teruggevonden uitgiftevolgnummer 4242 is, en tevens dat de waarde van de bons tussen 5 centiem en 5 frank ligt, dan zou het best kunnen dat dit bedrag aardig in de buurt komt van de totale hoeveelheid uitgegeven gemeentebons in Herent.

Gezien de leningen dateren van 1916 mogen we er misschien van uitgaan dat de terugbetaling toch meer dan een jaar na de eerste uitgiften is begonnen. Dit zou inhouden dat de bons relatief lang in omloop zijn geweest. Vele gekende bons vertonen inderdaad duidelijke sporen van gebruik.

Bij de terugbetalingen werden de gemeentebons vernietigd door het aanbrengen van twee stempels: VERNIETIGD en ANNULE, maar ik betwijfel dat dit altijd gebeurde daar de meeste bons deze stempels niet hebben.

Bij het bekijken van de inventaris kunnen we enkele vaststellingen doen:

- de kleine waarde van 5 centiem en is enkel als variante I teruggevonden én enkel in de beginperiode uitgegeven (zie de uitgiftenummers).
- De uitgifte van variante I stopt ergens rond uitgiftenummer 1000.
- Vanaf uitgiftenummer rond 1500 werden enkel bons in Fr-waarden uitgegeven.
- Er werden minstens 4.242 bons uitgegeven, aangezien dit het hoogste nummer is dat tot nu toe is teruggevonden.

Het Hulp- en Voedingskomiteit, Herent

Alhoewel buiten de context van dit artikel, maar ter informatie, wordt een waardebon van het 'Hulp- en Voedingskomiteit' voor Herent afgebeeld. De bon is uitgegeven op 20 mei 1915, ter waarde van 10 centiem en goed voor de aankoop van allerlei levensmiddelen. De bon is eenzijdig gedrukt op rood papier, genummerd (N^f 285), gestempeld met de stempel van het komiteit Herent-Wygmael, sectie Wygmael en gehandtekend.

Inventaris van de teruggevonden gemeentebons van Herent (9 oktober 1914).

Serie	Waarde	Uitgiftnummer	
Variante I (Oktoker)	5 centiemmen – lichtgroen	14	
		63 (*)	
		78	
	25 centiemmen – geel	108	
		128	
		3	
		115	
		196	
		631	
		893 (*)	
	50 centiemmen – grijs	438 (*)	
	1 frank – groen	214 (*)	
	5 frank – gebroken wit	387	
	397 (*)		
Variante II (Oktober)	10 centiemmen – roos	28	
		35	
		38	
		65	
		142	
		171	
		224	
		282	
		– wit	320
		– roos	346 (*)
	25 centiemmen – geel	374	
		381	
		252 (*)	
		262	
		472	
		495	
	50 centiemmen – grijs	1148	
		819	
		1214 (*)	
		1423	
	1 frank – groen	1431	
		1788 (*)	
	2 frank – lichtblauw	2174	
1990 (*)			
5 frank – gebroken wit	3031		
	2056 (*)		
	4242		

(*): dit exemplaar werd afgebeeld.

LITERATUUR:

COPIN A., *De gemeentelijke financiën in België tijdens de oorlog 1914-1918*, in: *Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, 22, oktober 1952.

DEMEY J., *Les billets communaux belges (1914-1919)*, 3 delen, 1981.

DEWIL A., *Brabants Papieren Noodgeld*, *Tijdschrift voor Numismatiek*, EGMP, 1978, blz. 114-120.

JANSSENS V., *Le franc belge, Un siècle et demi d'histoire monétaire*, Brussel, 1976.

KELLER A. en OUCHKOFF W., *Le papier-monnaie belge de nécessité de la guerre 1914-1918*, Antwerpen.

KELLER A., *Paper money of the 20th century, volume 2*, St. Louis, International Bank Note Society, 1975.

PIOT M., *De Geschiedenis van Herent, van prehistorie tot 21ste eeuw*, 2003.

VAN EYCKEN P.E. en FALTER R., *Uit Herents verleden*, Herent, 1982.

VANDENSANDE J., *Herent vroeger*, 1981.

VANDENSANDE J., *Herent, Vroeger en nu*, 1987.

WAERZEGGERS R., *Het noodgeld uitgegeven door het Leuvens Stadsbestuur 1914-1918*, RBN 124, 1978, blz. 105-180.

GERAADPLEEGDE VERZAMELINGEN:

Gemeentekrediet van België, Brussel
 Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel
 Nationale Bank van België, Brussel
 Peeters, Kessel-lo
 Schepers, Brussel
 Ex-Sprengers, Leuven
 Vanhoudt, Heverlee
 van Lidth, Antwerpen
 Waerzeggers, Gent

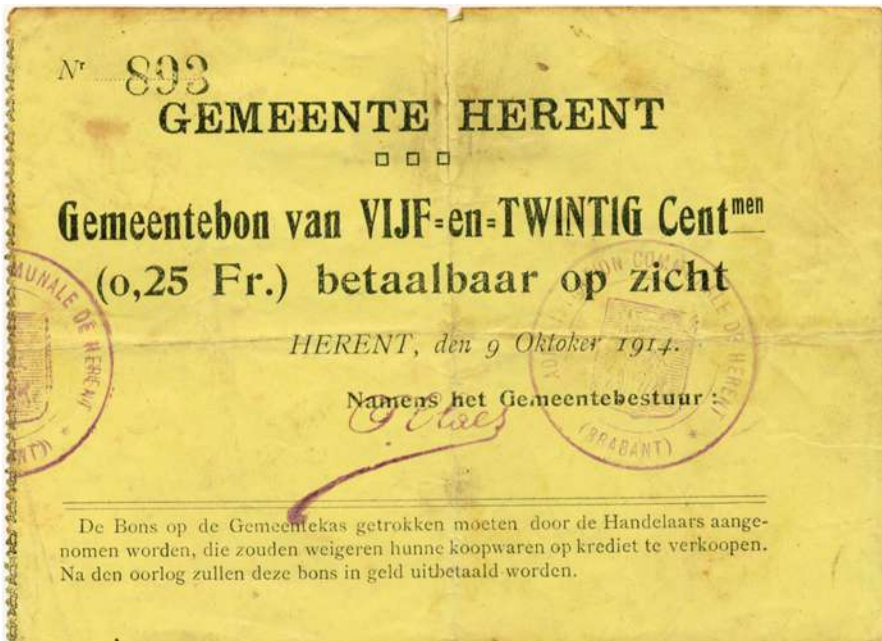
RELEVANTE INFORMATIE KOMENDE UIT HET REGISTER VAN GEMEENTEBESLUITEN TE HERENT:

- 25.1.1915 oprichting van het voedingskomiteit
- 25.3.1915 begroting Arbureel
- 5.7.1915 Claes, gemeenteontvanger 116,- Fr loon
subsidies au bureau de bienfaisance 2500,- Fr
secours: chômeur marié: 3,50 Fr + 0,5 Fr per kind -16
3 Fr voor alleenstaande
- 29.7.1915 Claes 116,- Fr loon
subside au bureau de bienfaisance
- 23.12.1915 gedeeltelijke uitwisseling der gemeentebons uitgegeven in 1914: 4.330,-
Fr
Toelagen aan het weldadigheidsbureel: 7.500,- Fr
- 22.1.1916 gemeenterekening van 1914 wordt goedgekeurd
de rekening van 1914 en begroting 1916 van Arbureel goedgekeurd
- 17.2.1916 gedeeltelijke uitwisseling der gemeentebons uitgegeven in 1914: 4.000,-
Fr
Toelagen aan het weldadigheidsbureel en het Hulpkomiteit: 7.500,- Fr
- 27.4.1916 gedeeltelijke uitwisseling der gemeentebons uitgegeven in 1914: 4.000,-
Fr
Toelagen aan het Weldadigheidsbureel en het Hulpkomiteit: 7.500,- Fr
- 18.5.1916 Mommaerts Sylvain gekozen als lid arbureel ter vervanging van de
afgestorven Claes Edward (mededeling aan de Bestendige Deputatie van
de Provinciale Raad)
- 31.1.1917 Rekening 1915 en begroting 1917 Arbureel worden goedgekeurd
- 26.2.1917 Jaarwedde Claes Pr., gemeenteontvanger: 1.540,- Fr
- 26.2.1917 Gemeentebegroting 1917 goedgekeurd
- 10.5.1917 Toelage aan het Weldadigheidsbureel en het Hulpkomiteit: 7.500,- Fr
- 11.2.1918 begroting 1918 en rekening 1916 Arbureel
- 28.3.1918 rekening 1916 en begroting 1918
- 23.12.1918 rekening 1917 en begroting 1918 Arbureel

GEMEENTEBONS VAN HERENT VARIANTE I (OKTOKER):

5 centiemen (13,0 × 9,3 cm) – lichtgroen

25 centiemen (13,0 × 9,3 cm) – geel

50 centiemen (13,7 × 9,3 cm) – grijs

1 frank (13,3 × 9,4 cm) – groen

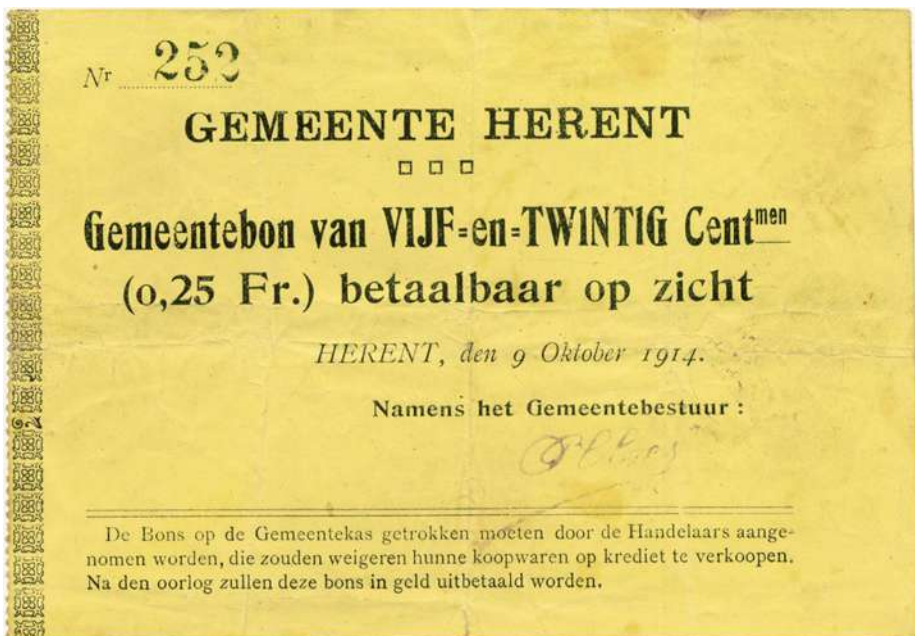

5 frank (14,4 × 9,5 cm) – gebroken wit

GEMEENTEBONS VAN HERENT VARIANTE II (OKTOBER):

10 centiemen (13,2 × 9,3 cm) – roos

25 centiemen (13,3 × 9,3 cm) – geel

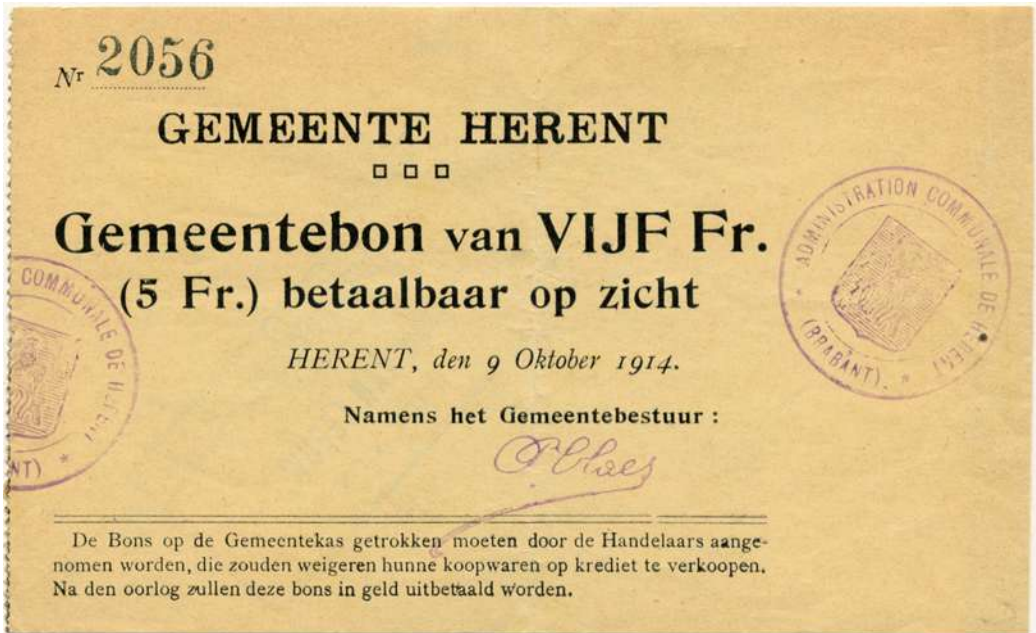
50 centiemen (13,8 × 9,3 cm) – grijs

1 frank (13,7 × 9,2 cm) – groen

2 frank (13,6 × 9,2 cm) – lichtblauw

5 frank (15,0 × 9,2 cm) – gebroken wit

Stempel (6,6 × 3,1 cm) op de keerzijde van bons 438, 1990 en 2056

Afbeelding van noodgeld op een Herentse prentkaart (13,9 × 9,0 cm)

BON VAN HULPKOMITEIT:

10 centiemen (12,3 × 10,8 cm) – rood

De afbeeldingen zijn afkomstig van de verzamelingen J. Peeters, A.-Fr. Schepers, R. Waerzeggers en Ph. van Lidth, waarvoor dank. Alle afbeeldingen zijn op schaal 1/10.